

KOVÁCS ESZTER

Ugratásokba sűrített hétköznapiak

Elbeszéléstörténetek a Gyergyói-medencéből
(1980-as évek)

Az 1977-es ötéves tervhez képest túlhajtottnak bizonyult a gazdaságfejlesztés, a hatvanas években felvett nemzetközi hitelek visszafizetése¹ súlyos gondot okozott Romániának, ami a mindennapokban is érezhetővé vált. 1979-ben drasztikusan lecsökkentették a villamosenergia-, a gáz- és üzemanyag-fogyasztást, 1982-ben pedig alapvető élelmiszerekre (tej, vaj, sajt, hal, zöldség, gyümölcs, húsok) vezettek be jegyrendszert. A nyolcvanas évek második felében a romániai társadalom hétköznapijait teljes mértékben a túlélést segítő technikák alkalmazása határozta meg.² Az információszűkösség és a nyilvános terek ideológiai telítettsége nem hagyott más választást az embereknek, mint hogy alkalmazkodjanak a rájuk erőltetett rendszerhez. Ez az alkalmazkodás bizonyult a legalkalmasabb stratégiának annak érdekében, hogy az uralkodó elitek által megteremtett reprezentációkat csendben, hétköznapi cselekvésekkel egy kvázi

¹ 1983-ban lépett életbe a tervezet, miszerint Románia 1990-ig visszafizeti a külföldi kölcsönöket.

² HUNYA Gábor: A Ceaușescu-korszak gazdasága. In: HUNYA Gábor–RÉTI Tamás–R. SÜLE Andrea–TÓTH László (szerk.): *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz (Medvetánc), Budapest, 1990. 63–76.; NOVÁK Csaba Zoltán: *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. (1975–1989)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014. 84.

nyilvános térben³ kiforgassák és manipulálják.⁴ Az erre kialakított játékszituációk is a stratégia részét képezték.

A dolgozat a nyolcvanas évek mindennapjaiban létrejött „hétköznapi szimbolikus ellenállási”⁵ gyakorlatokat elemzi az ugratási eseményeken⁶ keresztül. A megvizsgált ugratások spontán beszédesemények, amelyeket hétköznapi élethelyzetek szültek, ezek a reakciók a mindennapok szükséglete feletti ellenőrzésre és a diktatúra ellentmondásaira válaszolnak. A dolgozat célja, hogy a három elemzett ugratást a játék világán keresztül mint kulturális cselekvést ragadja meg, túllépve a humorelméleti strukturalista-funkcionalista és a már meglévő idős-fiatal, férfi-nő stb. ugratási tipológiákon.

³ BODÓ Julianna: *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években*. Scientia Humana, Budapest, 2004. 60–61.

⁴ Michel DE CERTEAU: *The Practice of Everyday Life*. University of California Press, Berkeley, 1984. 50–51.

⁵ A hétköznapi ellenállás nem szándékozik forradalmat csinálni, nem szervezett tevékenység, hanem egyéni akciókban nyilvánul meg (többnyire anonim módon), azonban mégis jellemzi a kooperáció, a kisközösségek sűrű együttműködése, az informális társaskapcsolat-hálózatok kooperálása, egyfajta szubkultúrán alapuló együttműködés. JAMES SCOTT: *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. Yale University Press, New Haven–London, 1990. 17–19. – Oláh Sándor a Homoród menti 1949–1962-es időszakot felölelő kutatásában a következő hétköznapi ellenállási formákat ismerteti: hamis adatszolgáltatás; álcázás, színlelés; halogatás, passzivitás; háritás; teljesítmény-visszatartás; visszatulajdonítások; lopás; kooperációk; kötelezettség tagadása és végül a szimbolikus támadás. OLÁH Sándor: *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csikszereda, 2001. 199–252. – A szimbolikus ellenállás – mint ahogyan a jelenlegi ugratások is – a kommunikáció és a viselkedés szimbolikus eszközeivel igyekszik az aszimmetrikus társadalmi viszonyokat kiegyenlíteni, megfordítani. Uo. 250–251. – Nem mindig egyértelmű az üzenete, ami zavaró is lehet, viszont gyakran szándékosan kétértelmű a tartalom, hogy a közvetlen, nyílt kihívás kijátszásával a nyílt megtorlás is elkerülhető legyen. JAMES SCOTT: I. m. 17–19. – Michel de Certeau álláspontja szerint a retorikai fogások, a kétértelműség, az eltolások, a viccek ugyanazt a célt szolgálják, mint a konkrét ellenállási cselekvések. A nyelv manipulációja annak érdekében, hogy a beszélők foglyul ejtsék a vicc címzettjének nyelvi pozícióját. Michel DE CERTEAU: I. m. 64–65.

⁶ Azért nevezem a fenti szituációkat ugratási eseménynek, mert játékként tekintek rájuk, amelyek megkülönböztetett események lesznek egy nagyobb volumenű hétköznapi cselekvésben. Külön térrel, időtartammal és szabállyal rendelkeznek.

A vizsgált régió az Erdély keleti részén elhelyezkedő, az 1968-as közigazgatási átrendezést követően Hargita megyéhez tartozó Gyergyószentmiklós és a környező kisebb települések. A példák félig strukturált interjúkból⁷ származnak. A kérdések a nyolcvanas évek hétköznapijaira irányultak, és a következőkre keresik a választ: Hogyan viszonyultak az ugratások a hivatalos szocialista kultúrához? Hogyan gyengítették a hivatalosság reprezentációinak legitimitását? Hogyan jöttek létre az ugratási események, és kik között? Mi volt a célja és milyen következményekkel járt mind az ugratásban szereplők, mind a kívülállók számára?

Gyergyói ugratási események a szocializmusban

A nyolcvanas évek Romániájában a politikai viccek, anekdoták és a Ceaușescu családot kifigurázó, lealacsonyító találós kérdések és szóbeszéddek rohamos gyorsasággal terjedtek. A rendszerváltás után ezekből viccgűjtemények készültek, mind a magyar nyelvterületen, mind a Románia-szerte összegyűjtött anyagból.⁸ A hétköznapiokban rendszeres volt az ugratás, a vicc, a humoros megjegyzések „odaszűrása” is, melyek tartalma hasonlóan nem kímélte a hatalmi eliteket. Ezek a párbeszéd-szituációk gyors, spontán reakciók voltak, a humor⁹ ál-

⁷ A félig strukturált interjúk mindegyike azonos vezérfonal szerint szerkesztett, amely több téma szerint tagolódik. Így a kulturális élet, a szabadidős tevékenységek, szórakozás, sportélet és az ugratás témakörére fókuszáltak a kérdések.

⁸ ZSIGMOND Győző: *Három kismacska. Kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997*. Pont Kiadó, Budapest, 1997; C. BANC–Alan DUNDES: *First Prize: Fifteen Years! An Annotated Collection of Romanian Political Jokes*. Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford, N. J., 1989; Călin-Bogdan ȘTEFĂNESCU: *10 ani de umor negru romanesc*. Metropolis–Paideia, Bucharest, 1991.

⁹ Ugyan a humor tudományos vizsgálata jelentős szakirodalmat halmozott fel, mind a mai napig nincs konszenzus a humor meghatározásának kérdésében. Fontos a cél és a közös tudás a humor artikulálódásában, ezért is kapott különböző meghatározásokat. Most csak néhányat említek a legismertebbek közül. A *szelep elmélete* szerint a humor különböző érzelmek kiengedése szolgál, így a harag, a szexuális vágy, büszkeség stb. kifejezésére. A *főlény el-*

landó jellemzőjük volt, azonban nem kerültek be a viccgújterményekbe, és mára már homályosan élnek az emlékezetben. Könnyebb előhívni egy-két ilyen esemény emlékét, ha az ugrató tréfamesterként volt ismert a maga közegeiben. Ilyen, közismert emberekhez fűződő, a fennálló rendszert megcélzó tréfás események központi figurája a Gyergyó vidékéről a gyergyóalfalvi Barát Jóska.

A hatvanas években Barát Jóska esete a milicistákkal és a termelészövetkezetek (kollektívek) kiépítésében dolgozó aktivistákkal ikonikussá vált az egész megyében. A főszereplő Barát Jóska (Fehér József, született 1913) „vénlegényként” élt Alfaluban.¹⁰ A környező településeken is ismert volt, mert szamarával járt-kelt, sokan bolondnak tartották, de történeteiből kirajzolódik a világ dolgairól való általános tájékozottsága. A szárhegyi ferences barátoknál önkéntes munkát végzett a kolostor körül, illetve rózsafüzéreket készített, ezért ragasztották rá a helyiek a Barát Jóska nevet. Akik emlékeznek rá, azok éles esze miatt emlegetik. Egyesek félték tőle, mert tudták, hogy Jóska könnyen gúny tárgyává tud tenni bárkit, legyen az bármilyen okos ember. Az akkori társadalom nem tekintette őt teljes értékű személynek, mert szerényen élt és nem is akart följebb emelkedni a társadalmi ranglétrán, így a hatalom sem vette komolyan,¹¹ ezért is tudta humoros történeteivel a rendszert és annak kiszolgálóit kigúnyolni.

méletek szerint a humorban kifejeződik a váratlan dicsőség egy másik személy felett. A mai humorelméleti kutatók – pszichológusok, szociológusok – szerint a humor egy társadalmi mechanizmus a maga meghatározott funkcióival, mint a konszenzus, a konfliktus, a kontroll, amely bizonyos helyzetekben fordul elő és fejti ki hatását. Lásd Giseline KUIPERS: *The Sociology of Humor*. In: Victor RASKIN: *The Primer of Humor Research*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York, 2006. 365–402.

¹⁰ KISNÉ PORTIK Irén: *Barát Jóska. Gyergyóalfalu Naszreddin Hodzsája*. Mark House, Gyergyószentmiklós, 2006.

¹¹ Uo. 8.

Az ugratások módszertani elemzése

A dolgozatban vizsgált beszédesemények utólagosan elmondott történetek, visszaemlékezésekből kinyert párbeszéd-szituációk, a bennük megjelenő világkép megértése céljából azonban kontextusba ágyazott szöveggént elemzem őket. Együttal felfejtem azt a háttértudást, amely szükséges ahhoz, hogy megértsük az adott ugratás kommunikatív célját. Ez a szövegantropológiai megközelítés egyben a fogalmi sémákat és a tudáskeretet is bevonja az elemzésbe.¹² Cél a kiválasztott interakciók társadalmi hátterének leírása és kulturális jelentésrétegeinek értelmezése.

Ezt követően egy induktív, strukturális elemzést végzek, ami a szövegek tulajdonképpeni „visszabontását” jelenti, egy mikroszintű elemzést a szóelemek között. Az analitikus megközelítésből indulok ki,¹³ Szilágyi N. Sándor nyelvi világmodelljének struktúrája szerint elemzem a párbeszédet a kiépülésétől a lezárásig. A párbeszéd szövegének cselekményét strukturálok, a nyelvi elemek szemantikai, grammatikai relációit vizsgálom, a nem sajátos nyelvi elemeket, szimbólumokat, értékjelentéseket bontom le, hogy látható legyen a párbeszédben betöltött pozíciók változása.¹⁴

A nyelvi világmodell Szilágyi N. Sándor értelmezésében konvenció arról, milyennek vesszük a világot, amikor beszélünk. Ennek nem abban van szerepe, hogyan értjük a világot, hanem abban, hogyan viszonyulunk hozzá viselkedésünk során.¹⁵ Ebben a világmodellben elkülönül a nyelvi és a reális világ. Reális világon a fizikai-kémiai-biológiai környezetet érti, és az ember alkotta tárgyakat, azt, amit érzékszerveinkkel megtapasztalunk, mindezek pedig szubsztanciák. Két régió különül el a reális világban: a nem viselkedők és a viselkedők régiója. A nem viselkedők az 1. régióhoz tartoznak, a viselkedők a 2. régióhoz. A viselkedők is, és a nem viselkedők is szubsztanci-

¹² BALÁZS Géza: *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése*. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, Budapest, 2007. 68., 74.

¹³ Uo. 98., 127.

¹⁴ *Hogyan teremtsünk világot?* Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár, 1996. 9.

¹⁵ Uo. 9., 105.

ák, melyeknek akcideniciái (tulajdonságai) vannak. A 2. régió a viselkedőké, ahol a viselkedések a szubsztanciák sajátos akcideniciái. A 2. régió legfőbb jellemzője a szubjektum–objektum viszony, amely a relációk folytán érzékelhető. A szubjektum–objektum viszony új akcideniciákat hoz létre az objektumban, ezzel együtt kategóriákba is sorolja a reális világ elemeit. Az 1. régióban nincs kategorizáció, ez a 2. régió jellemzője.

A nyelvi világ régiója az a világ, amelyről beszélünk, a nyelvi világ elemei abban különböznek a reális világtól, hogy névviselő, meg vannak nevezve, tehát a nyelvi kategorizáció szerint kategóriákba vannak sorolva. Nagy részük a reális világ eleme is. A reális világban nem viselkedők a nyelvi világ 1. régiójához, a viselkedőké a második régiójához tartoznak. A nyelvi világ 2. régiója a viselkedők régiójára van kidolgozva, nyelvi szempontból ez az alapregió. Az 1. régióról csak úgy beszélhetünk, mintha 2. régióban volna.¹⁶ A nyelvi világnak vannak jelentésstruktúrái, melyben az értékjelentések értelmezése a cél. Az értékjelentésnél a szójelentéseket vizsgáljuk, nem pedig a megnevezett dologhoz való szubjektív viszonyt. Az értékjelentéseken belül különböző értékdimenziókat és értékskálákat különíthetünk el, így fent–lent, aktív–passzív, kint–bent, elől–hátról stb., melyben az érzelmi és a hangulati aktivitás, a nagyság–kicsiség, közel–távol érzékeltetése a cél.¹⁷

A nyelvi világmodell szerinti elemzésben az értékjelentéseket, a denotatív jelentéseket és a szolidáris értékek vonzását együttesen veszem figyelembe. Az értékjelentések szójelentések, amelyben a beszélő közösségnek a jel tárgyához való pozitív vagy negatív értékelő megnyilvánulását jelzi. Az értékjelentéseknél a szavak metaforikus használata kerül fókuszba, vagyis hogy milyen összetételekben vagy kollokációkban jelennek meg. Az értékjelentéseken belül értékdimenziókat, értékskálákat különíthetünk el, mint a fent–lent, aktív–passzív, kint–bent stb.¹⁸ A szolidáris értékek vonzásának elve kapcsolathálózatot jelöl, azt, hogy például pozitív jelentésű szavak asszociációszerűen más

¹⁶ Uo. 78–85.

¹⁷ Uo. 11–31.

¹⁸ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 11–13.

pozitív jelentésekkel kapcsolódnak össze, és ugyanígy a negatív értelmű szavak.¹⁹

Végül pedig a példák kulturális vizsgálata a cél, melyben azt bizonyítom, hogy az ugratások a játék világához tartoznak, és a kultúra részévé válnak. Biró A. Zoltán *Hétköznapi humorvilág* című munkájában a már említett idős–fiatal, férfi–nő ugratási tipológiákba sorolható, székelyföldi terepmunkája során gyűjtött ugratásokat vizsgálta antropológiai és kommunikációelméleti módszerekkel.²⁰ Huizinga nyomán ő is játék-ként definiálja az ugratásokat, viszont nem tér ki a játékelmélet szerinti elemzésre, amit a jelen dolgozat célul tűzött ki, vagyis Huizinga játékelméleti keretével és annak funkcióival interpretálni a példákat. E tekintetben tehát a játék nélkülözhetetlen kultúrtevékenység egy közösség számára a szellemi kapcsolatok fenntartása céljából. Szabad cselekvés, amelynek jól körülhatárolt helye és időtartama, illetve maradandó formája van. A játék rendet teremt, velejárója a feszültség, tele van ritmussal és harmóniával. Két alapvető funkciója érvényesül, együtt vagy külön-külön: 1. a világ ábrázolása és 2. a harc valami ellen.²¹

Az adott kor kontextusa és az ugratások tartalma egy másik kulturális cselekvésre készíteti a résztvevőket, amit de Certeau művészetként értékel, és amelyhez kreativitás szükséges. A taktikákat a hétköznapi emberek cselekvéseinek tartja, melyet a mások terében kell végrehajtani, ahol idegen törvényeknek kell engedelmeskedni. A taktikák alkalmazása a gyengék művészete, a kínálkozó pillanat megragadása a nyereség feltétele, és szükséges mindehhez a megfelelő alkalom és a felhalmozott tudás. A taktikák a lehető legkisebb erőfeszítéssel a lehető legnagyobb hatást szeretnék elérni. Számos hétköznapi gyakorlat (beszéd, olvasás, közlekedés, bevásárlás, főzés stb.) taktikai jellegű. Cselekvésmódjaink célja a gyenge sikere az erősebbel

¹⁹ Uo. 12.

²⁰ BIRÓ A. Zoltán: *Hétköznapi humorvilág*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997.

²¹ JOHAN HUIZINGA: *Homo ludens*. Universitas Kiadó, Szeged, 1990. 16–29., 22.

szemben, a hatalom reprezentációinak kiforgatása, átértelmezése az egyéni érdekek szerint.

Ugratásesetek

A milicisták és a plébános

A gyergyóújfalvi plébános Marosvásárhelyre stoppolt, két milicista vette fel egy ARO terepjáróval, amelyben hátul süldő malacok voltak. A milicisták ehhez a következők fűzték hozzá:

– A süldőket visszük Gyulafehérvárra felvételizni.

A plébános nem szólt semmit, amikor megérkezett, és kiszállt a kocsiból, azt kérdezte:

– Ha nem sikerül a malacoknak a felvételi, továbbra is a milicián fognak dolgozni?²²

A beszédhelyzet egy nagyobb kereteseményben,²³ a stoppos utazás során születik meg. A helyszín az országút, ahol a plébánost a milicisták (rendőrök) felveszik. Az ARO terepjáró csak kevesek kiváltsága volt akkoriban: gyárigazgatók, rendőrök, magas rangú pártfunkcionáriusok stb. engedhették meg maguknak. Sok esetben az ARO-kat cégautóként használták. Ebben az esetben a rendőrség tulajdonát képezte, egyben a hatalmat is reprezentálta. A plébános a hatalomnak szimbolikusan kiszolgáltató helyzetben fogadja el a segítséget, a milicistáktól függ, hogy eljut-e Vásárhelyre. A következő kép: a plébános beül a terepjáró hátsó részébe, ahol a malacok vannak. A milicista a malacok jelenlegi helyzetére utalva tesz provokatív megjegyzést. Ugyan elmondja, mi célból szállítják a malacokat, de egyértelmű, hogy tréfálgozik. Felmerül a kérdés, hogy valójában miért voltak náluk a malacok, és hova vihették őket. Több válasz is lehetséges: 1. felső utasításra viszik valamelyik helyi állami gazdaságból valahova, valakinek fizetségképpen vagy kérésre;

²² 80 éves (sz. 1939) gyergyóújfalvi férfi, volt jegyző szóbeli közlése (az interjú időpontja: 2018. június 29.).

²³ BIRÓ A. Zoltán: I. m. 17.

2. ők maguk „szerezték” a malacokat valamiért, amiért szemet hunytak, viszont nem tudtak mit kezdeni velük, ezért elviszik egy olyan helyre, ahol a malacokért cserébe más áruval térhetnek haza. Ez csak két feltételezés, ám bármelyik válasz is lenne igaz, a hivatalosság leple alatt egy nem hivatalos célú cselekvés történt. Számunkra azonban az az érdekes, hogy miért a „felvételizést” fűzte hozzá a milicista. Beleolvasható az uralmon lévő ateista világ és a keresztény hitvilág szimbolikus szembenállása. A megjegyzésnek egy másik szimbolikus tartalma is van: az ugratás a milicista és a papok társadalma közötti intellektuális, kulturális különbséget igyekszik a milicisták javára fordítani, amikor a teológiát összekapcsolja a malac szimbolikus mivoltával és annak negatív asszociációival.

Az adott időszakban a papoknak és az egyház képviselőinek semmilyen intézményes reagálási lehetőségük nem volt az állam által gyakorolt elnyomásra. Vagy nyíltan ellenálltak, vagy a Securitaténak sikerült őket is behálózni, vagy csendben folytatták tovább a vallásgyakorlást annak közösségépítő és megtartó céljával.

A hatalmi megnyilvánulásra a plébános nem reagál azonnal, csak az autótút végén, amikor már nem függ a milicistáktól. Visszakérdez a malacok jövőbeni helyzetére – ugyanúgy, mint az előző esetben, a plébános a milicista társadalmat kapcsolja össze a malachoz fűződő negatív szimbolikus jelentésekkel. Ezzel kiegyenlíti a szimbolikus erőviszonyokat, melyek az utazás során nem a plébánosnak kedveztek. A párbeszéd egy félig nyilvános térben valósul meg, amelyben mindkét fél metaforikusan lealacsonyítóan beszél a másik által képviselt társadalomról. Mindemellett egy cinkos összekacsintás is tetten érhető a párbeszédben. Egymást ugratják, de nem esik szó a milicisták általi konkrét cselekvésről, arról, hogy nyilvánvalóan nem hivatalos feladatot teljesítenek a malacszállítással. Egy reciprocitási helyzet alakul ki, amelyben a plébános nem törődik a malacok voltaképpeni helyzetével, cserében elviszik Marosvásárhelyig, ezzel mintegy együttesen a rendszert működtető gyakorlat részeseivé válnak.

A nyelvi világmodell szerint

Az ugratásban a plébános (szubsztancia 1.) a reális világ viselkedőinek régiójában helyezkedik el, stoppol. Az ő helyzetében nincs megjelölve szubjektum–objektum viszony.²⁴ A milicisták (szubsztancia 2.) szintén a reális világ régiójában viselkedők, esetükben a szubjektum–objektum viszony az ARO terepjáró és a malacok relációjában van, hozzájuk tartozik a hatalom szimbólumát jelképező terepjáró, illetve az autó hátsó részében a malacok, melyeket A-ból B-be szállítanak.

Kezdetben mindkét szubsztancia aktív, a plébános stoppol, azaz segítséget vár, a milicisták segítséget nyújtanak,²⁵ miközben mindkét szubsztancia tart valahová saját céllal. A milicisták (sz. 2.) pozíciójához képest a plébános (sz. 1.) helyzete a passzív értékskálához²⁶ áll közelebb.

A következőkben a milicisták (sz. 2.) felveszik a plébánost (sz. 1.), aki beül az ARO terepjáróba. Ettől a pillanattól az aktív–passzív értékdimenzióban az aktív állapotban már csak a milicisták maradnak. A plébános bekerül a malacok mellé, hátra, ami a szubjektív–objektív viszonyrendszerbe helyezi őt mint objektum.

Következő stáció: *A süldőket visszük Gyulafehérvárra felvételizni* – mondja a milicista. A mondatban metonímia alkalmazása figyelhető meg,²⁷ melynek 1. attribútuma jelzi a mondatbeli összeférhetetlenséget, hogy a malacokat Gyulafehérvárra viszik felvételizni. Tudjuk, hogy csak az emberek felvételizhetnek az egyetemekre, főiskolára. A 2. attribútum a háttértudás a gyulafehérvári felvételizről, az esetek többségében Gyulafehérvárra, a teológiára felvételiznek a magyar nemzetiségűek. A mondatban a szemantikai összeférhetetlenség a malacok gyulafehérvári felvételi, a törölt elem a teológia szó, a törölő a plébános, aki

²⁴ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 78–79.

²⁵ Romániában stoppolás alkalmával a fuvar ellenében egy jelképes összeget fizet az utas. Az autósok általában a társaság kedvéért vették fel a stopposokat, nem a pénzért, viszont mindenképp illet felajánlani az autótút végén egy szimbolikus összeget. Ez a szokás ma is érvényes.

²⁶ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 15.

²⁷ Uo. 49–52.

visszaállítja a szabályt azzal, hogy érti, mire céloznak a milicisták.

Következő stáció: *a plébános nem szólt semmit*. A nyelvi térsztruktúrában passzív emocionális és hangulati állapotot jelöl. Az állítás–tagadás oppozíció²⁸ – „nem szólt” – a lentet, a nemléteket jelöli, így nemcsak térbeli pozíciójából adódóan vált passzív részévé és objektumává a cselekvésnek, hanem szimbolikus értelemben is.

Következő stáció: *amikor megérkezett, és kiszállt a kocsiból, azt kérdezte*. A plébános eljutott az úti céljához, a milicisták pozíciójához képest most újra kint van, tőlük független. Ebben az esetben a nem szociális kint–bent viszonyról beszélhetünk,²⁹ ahol a benthez a negatív értékek kapcsolódnak, így az ARO-hoz a hatalom, az elnyomás stb. A kint a „mi-csoport”-ot jelöli, ami egyrészt az egyszerű, hétköznapi embert, illetve a papság társadalmát, másrészt a magyar etnikai kisebbséget jelöli a román többséggel szemben.

Következő stáció: *Ha nem sikerül a malacoknak a felvételi, továbbra is milicián fognak dolgozni?* A válasz fordítva is metonímiával valósul meg. 1. attribútuma az az összeférhetetlenség, hogy a malacok a felvételi előtt is a milicián (rendőrségen) dolgoztak. 2. attribútum, hogy a milicisták kollégái eddig a malacok voltak, a törölt elem a kollegiális viszony. A plébános ezzel aktív pozícióból zárja le a beszélgetést.

Mindkét esetben a beszélők strukturális hasonlóságot³⁰ teremtenek a malacok szimbolikus jelentésével és a milicistákkal, illetve a papokkal. A beszélők a malac szónak tulajdonítják az alapjelentést, a központi részt, amelyhez a teológiai tanulmányokat és a papságot, illetve a rendőrtársadalmat mint periferikus jelentést társítják, annak ellenére, hogy utóbbi kettőnek is megvan a jól kiforrott jelentéstartalma. Ugyan a magyar nyelvben a malac szóhoz pozitív jelentéstartalmak is társulnak (szerencse, bőség), ebben az esetben negatív konnotációkkal hozták kapcsolatba.

²⁸ Uo. 22.

²⁹ Uo. 26–28.

³⁰ Uo. 45–48.

A plébános és a milicisták esetében az utazás hétköznapi voltától különválik az ugratás világa, a játék. Egy zárt, elhatárolt térben bontakozik ki, különválik a közönséges élettől,³¹ ahol nyilvánosan, szankciók nélkül alkothatnak véleményt egymásról a különböző társadalmi csoportok. A párbeszédben egy utópikus diskurzus jön létre, amely ellensúlyt jelent a gyengék számára, egy, a hatalomban lévők által nem uralt szférát. Mindehhez pedig olyan jelrendszert használnak, amelyet nem ők alkottak, amely rájuk lett kényszerítve, viszont használatukkal megváltoztatták a rendszer reprezentációinak érvényesülését. Ez a diskurzus képes volt kijátszani a tiltott, nem kimondható elveket, nézőpontokat.³² Egy másik vonatkozási keretet alakítottak ki az ugratásban részt vevők,³³ melyben más szabályok lettek érvényesek, ahol a pap és a milicista nem alá-főlé rendelt viszonyban áll egymással. Ebben a keretben a játék rendet teremtett, a hétköznapi élet tökéletlen világába egy elhatárolt tökéletességet vitt bele. A harc jelenik meg, egy igazságosabb társadalmi berendezkedésért, vagy egy olyan világért, ahol kimondhatók a hétköznapiak ellentmondásai.³⁴

Az öntöde kapusa és a pártdelegáció

Az öntöde kapusa, a kilyénfalvi Gáll Sándor – egykori tézszelnök – nagyon szellemes, csavaros eszű ember volt.

Magas rangú pártdelegáció érkezett ellenőrzésre. Az egyik elvtárs kedveskedve megkérdezte:

– Hányan dolgoznak a vállalatnál, bácsi?

– Fele – jött a válasz.

Másnapról Sanyi bácsi már udvart söpört.

– Most hányan dolgoznak, Sanyi bácsi? – heccelték a munkások.

– Eggyel több!³⁵

³¹ Johan HUIZINGA: I. m. 18.

³² Michel DE CERTEAU: I. m. 43.

³³ BIRÓ A. Zoltán: I. m. 82.

³⁴ Johan HUIZINGA: I. m. 22.

³⁵ 73 éves (sz. 1947) gyergyószentmiklósi férfi, volt újságíró szóbeli közlése (az interjú időpontja: 2018. január 22.).

A gyergyószentmiklósi Mechanikai Vállalat, hétköznapi nevén öntöde, a város egyik legnagyobb vállalata volt. A történetben főszereplőnk az üzem kapusa. Ez a munka nem jelentett magas pozíciót, amit azzal is kiemel a történetmesélő, hogy tudomásunkra hozza, régebben a kapus téeszelnök volt, ami jóval magasabb társadalmi pozíciót jelentett. A néptanácselnök, az alelnök, a titkár pozíciója után a propagandatitkár-kultúrigozgatő, iskolaigozgatő, gyárigozgatő, téeszelnök mind a helyi elitet reprezentálta. A történetből ugyan nem derül ki, hogy azóta miért nem téeszelnök Gáll Sándor, de érzékelhető, hogy a beszédesemény időpontjában társadalmi helyzetében lejjebb van, mint korábban.

A párt képviselője „kedveskedéssel” indít, sikertelenül, annak ellenére, hogy informális módon közelít a kapushoz. A válaszbán nem szerepel az elvtárs megszólítás, ami a kapus pozíciójából tiszteletlenségnek számít. A válasz tartalma pedig utal a szocializmusban a gyárakban kialakult munkamorálra, a kapun belüli munkanélküliség jelenségére, aminek következtében napokat töltöttek alkoholfogyasztással, vagy más elfoglaltsággal, a munka színlelésével. Az öntödében a más elfoglaltság a maszekolást jelenti, például kézi malmokat gyártottak a takarmány őrlésére, szekérkerekeket, kiskocsikat fabrikáltak, amelyekkel a butéliákat (gázpalackok) szállították, vagy cirkulatengelyeket (fűrésztengety) készíttettek eladásra. A munka színlelése a vasárnapi munkanapon volt a legszembetűnőbb: a gépeket beindították, azok „zűgtak, forogtak”, de csak magukban mentek. Mindenki szemet hunyt előlött, mert senkinek nem volt kedve vasárnap is dolgozni a gyárban³⁶. Idekapcsolódik az a köznyelvben keringő vicc, miszerint mindenkinek volt munkája, de mégsem dolgozott érdemben senki, mindenki lopott, de mégsem vezett el semmi.

A másnapi udvarsöprés arra utal, hogy a kapusnak, szemtelen válasza miatt, büntetésből udvart kellett söpörnie, a legalantasabb munkát elvégeznie. A munkások, szórakozva a kapus helyzetén – és a válaszában, amely feltehetően nekik is jöle-

³⁶ 54 éves férfi, volt gyári munkás szóbeli közlése (az interjú időpontja: 2019. január 7.).

sett, mert helyettük valaki más kimondta az igazságot –, tovább provokálják őt. A válasz tartalma nem tér el az elvtárshoz intézettől, továbbra is azt gondolja, amit előzőleg, hogy valójában csak fele dolgozik az öntödében, azzal a különbséggel, hogy vele együtt most már eggyel többen, viszont sokan (köztük épp a rákérdezők) még mindig nem.

A nyelvi világmodell szerint

Kezdeti állapot: az öntöde udvarán a kapus szolgálatban van (sz. 1.), a pártdelegáció (sz. 2.) mint a hatalom reprezentánsa jelenik meg. Mindkét szubsztancia a reális világ 2. régiójában aktív pozíciót tölt be, a kapus műszakban van, a pártdelegáció ellenőrzés céljából érkezik a gyárba.³⁷

A magas pártdelegáció jelzős szerkezetben a magas jelző (akcidencia) a nagyság–kicsiség³⁸ jelentésszerkezetében, a vertikális skálán az aktivitással van relációban. Ami nagyobb, az általában erősebb.

A válasz egy szerkezetileg hiányos mondat: *Fele*. Ennek ellenére a közlési folyamatban teljes értékűnek számít, mert a beszélő kommunikatív célja kiteljesedik, a megfelelő beszédhelyzetben és környezetben születik meg.³⁹

Következő stáció: a kapust a kollégák provokálják, amire ugyancsak egy szerkezetileg hiányos mondat a válasz. A kommunikatív cél ez esetben is kiteljesedik. Mindkét hiányos mondat szerkezet a gondolatretjtést valósítja meg,⁴⁰ szimbolikus jelentésük erőteljes.

Az ugratás a hivatalosság terében, a hatalom térfelén kezdődött el, a kapus és a pártdelegáció között. A játékra való igény indítja el az ugratást. Egy „mi-tudat” fogalmazódik meg, melyben egyéni gesztusként a közismert állapotokat rajzolja fel a kapus, ez a gesztus elég ahhoz, hogy a megcélzott személy vesztes pozícióba kerüljön,⁴¹ annak ellenére, hogy az ugratott

³⁷ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 78–79.

³⁸ Uo. 19–20.

³⁹ BALÁZS Géza: I. m. 65.

⁴⁰ Uo. 126.

⁴¹ BIRÓ A. Zoltán: I. m. 80.

nem megy bele a játékba, mert az általa képviselt társadalom homlokzata sérül. Az ugratásban a játék feszültségfokozó ismerve válik hangsúlyossá, valamint a vágy, hogy túltegyünk a másikon. A kérdés az, hogy sikeres lesz-e a játék. Nyer-e az ugrató? Ha a játékban sikerül fölényt szereznie, átruházható-e a csoport többi tagjára?⁴² Jelen esetben a gyár többi alkalmazottjára, a munkástársadalomra. A játékos (kapus) a saját bátorságát és találékonyságát teszi próbára azzal, hogy társadalmi pozícióban fölötte lévő személyeket vesz célba. A világ ábrázolása a cél, a gyárakban érzékelhető munkamorál, és a tényleges élethelyzet felidézése.

Az óvónők és a boltos esete

A nyolcvanas évek közepén már nagyon silány volt az ellátás. Húslevest a frații Petreusnak nevezett (hat alsó láb, négy fej, egy hát) csirkecsomag tartalmából főztünk. Mihály Rozália óvónő és társai egy gyűlésből jövet bementek az egyik élelmiszerüzletbe körülnézni. A polcokon mindenhol csak keksz volt kirakva.

Amikor szemrevételezték a semmit, Mici – így becézték – odament a pulthoz, és illedelmesen megkérdezte:

– Tessék mondani, keksz van?

Az óvónők egymás hegyén-hátán tolongtak ki az üzletből, látva az elárúsító döbbent arcát.⁴³

Az óvónők egy nyilvános térből egy másik nyilvános, de kevésbé hivatalos térbe lépnek be. A gyűlés hivatalos tér volt, az intézményeknek kötelező volt ezeket havi rendszerességgel megtartaniuk, és minden alkalommal jegyzőkönyv is készült róluk. Nem mindenhol és mindenki vette komolyan a gyűléseket, sok helyen nem tartották meg az értekezleteket, mint például a gyárakban vagy téveszkekben, de a jegyzőkönyvet mégis megírták róla, ezt jelentette a „jegyzőkönyv tükrözze” szállóige

⁴² Johan HUIZINGA: I. m. 18.

⁴³ 73 éves (sz. 1947) gergyószentmiklósi férfi, volt újságíró szóbeli közlése.

is. Bár nem tudjuk, hogy az óvónők ülése hogyan zajlott, de a kötelező hivatalos elvárásnak mindenképpen eleget tettek.

Bemennek az élelmiszerüzletbe körülnézni, ami, ismerve a korszak körülményeit, eleve furcsa, mert akkoriban általános volt, hogy semmit nem lehetett találni a boltokban, csak ha valamit „osztottak”,⁴⁴ azt is jegyrendszer alapján. Másrészt a gyűlés után újra egy olyan térbe lépnek be, ahol hatalmi szempontból ugyancsak kiszolgáltatottak. Akkoriban a bolt olyan helyszíne volt a mindennapi életnek, ahol a boltos volt fölényben a hétköznapi emberrel szemben, hiszen ha valami érkezett a boltba, ő rendelkezett az elosztás felett. Az emberek a boltosokat sokszor behálózták különböző figyelmességekkel, hogy a legközelebbi áruszállítmánynál nekik is jusson az éppen aktuális áruból, ahogy akkoriban mondták: „pult alatt” vagy „kalap alatt”. Bár a boltok polcain általában kevés áru volt, az eladók a raktárhelyiségben azokat az árukat, amelyek hiánycikkeknek számítottak, félretették az ismerőseiknek vagy a fontos pártembereknek. „A kereskedőknek akkor is jól ment, azért akkor is sokan csak úgy építették a kockaházat [maguknak], így ment a pult alatti kereskedés, az nagyon ment. Néha-néha mi is részesültünk... Az összeköttetések nagyon fontosak voltak, ez tény.”⁴⁵

A következő kép a bolt belső tere, a polcok megpakolva keksszel. A boltosok kirakták a készleten lévő árut, de mivel nem volt más, csak keksz, azzal töltötték meg a polcokat. Más üzletekben is hasonló állapotok uralkodtak. Volt, ahol a birs-almalekvár, máshol a murok (sárgarépa), céklakompót, rizs, ecet, só, Eugenia keksz vagy halkonzerv adta a boltok választékát. Innen származik a vicc is, amelyben a halkonzervekben

⁴⁴ Ez egy sajátos kifejezés, ami azt jelentette, hogy ha hiánycikk érkezett a boltba, annak gyorsan híre ment a városban. Ezt követően kigyózó sor keletkezett a boltban és a bolt előtt az adott termékért, melyet a boltosok hamar eladtak. Itt tulajdonképpen vásárlásról van szó, azonban a hosszú sor és az ugyanazon termékért való várakozás miatt olybá tűnt, mintha valamit ingyen osztottak volna, és azért állt volna a sor. A sorban állók többsége gyakran hiába várakozott, mert nem jutott mindenkinek az adott termékből.

⁴⁵ 80 éves (sz. 1939) gyergyószentmiklósi nő, volt könyvtáros szóbeli közlése (az interjú időpontja: 2018. szeptember 1.).

lévő halak azt kérdezik, hogy „*Ha mi elúszunk, akkor nektek mi marad?*” A gyergyószentmiklósiak a Virág negyed központi részén található élelmiszerüzletet nem véletlenül csúfolták „Kongónak”. Ez a „készletkirakós”⁴⁶ megoldás az áruhiány látszólagos elfedésére is szolgálhatott, de a szűkösség nehézségeit mindennap megtapasztaló embereket ez nem tudta megtéveszteni. Az óvónő belement a „játékba”, és úgy tett, mintha a bő vászlasztékból a kekszet akarná megvásárolni, jelezve, hogy a tele polcoktól függetlenül a szűkösség fennáll, és ezt mindenki tudja. Nyíltan nem panaszkodik sem a boltosnak, sem a kolléganőinek, csupán alkalmazkodik a fennálló helyzethez. A hatás a boltos meglepettségében és a kolléganők reakciójában mérhető, akár az ijedtség, akár a nevetés uralkodott el rajtuk, az érzelmi felfokozottság érzékelhető a reakcióban.

A nyelvi világmodell szerint

Az óvónők (sz. 1.) a reális világ 2. régiójának viselkedői, aktív pozíciót foglalnak el, bemennek az élelmiszerüzletbe.⁴⁷ A nem szociális értelemben vett kint-bent viszonyban⁴⁸ a kintből, az értekezlet és a bolt közötti térből, a pozitív jelentéstartalmat jelölő helyzetből, a „mi-csoport” helyéről belépnek a boltba, ahol a bent negatív jelentéstartalommal bír, az ürességgel, a szűkösséggel, a nélkülözéssel és az elnyomó rendszerrel kapcsolódik össze.

Az óvónő kérdése egy pragmatikai szabályt, a relevancia-maximát sérti meg a feltett kérdéssel,⁴⁹ mely egy ki nem mondott következtetés, és éppen attól humoros, hogy csak sugallják, feltételezve, hogy a közönség a kontextus alapján kikövetkezteti.

Az elárúsító (sz. 2.) a reális világ 2. régiójának része, mint cselekvő, azonban mindvégig passzív. A döbbszent arc jelzője a

⁴⁶ Amikor az egy-két fajta készleten lévő áruból telepakolják a polcokat.

⁴⁷ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 78–79.

⁴⁸ Uo. 26–28.

⁴⁹ NEMESI Attila László: *Az alakzatok kérdése a pragmatikában*. Loisir Kiadó, Budapest, 2009. 67.

ledöbben igéből származik, melynek le- igekötője a passzív értékskálát jelzi.⁵⁰

A következő kép, ahogy az óvónők egymás hegyén-hátán tolonganak ki a boltból. Az egymás hegyén-hátán méretjelölő szerkezet, melynek vertikális szerveződése az aktivitást jelöli, illetve a sok-kevés értékdimenzióban az intenzitásfokot.⁵¹

Az ugrató a helyzetet kihasználva hozta létre a beszédeseményt, és abban a meglepetést okozó kommunikációs manővert, a rövid reakció élettartama pár másodpercnél nem több.⁵² Mihály Rozália óvónő esete teljes leképezése annak a kulturális cselekvésnek, amelyben a hatalom térfelén és annak reprezentációival pillanatok alatt lezajló cselekvéseket fabrikál a hétköznapi ember. Mindehhez szükséges volt a megfelelő háttér tudás alkalmazása a legmegfelelőbb időpontban, a pillanat megragadása.⁵³ Az óvónő megteremtette a játék világát a maga határaival és időtartamával, melyben rendet teremtett egy tökéletlen világban.⁵⁴ A játékból teljes mértékben győztesen kerül ki, sikeresen kerekedik felül az ugrató, és győzelme nemcsak a kolléganőire ruházható át, hanem mindazokra, akik a szükségstől szenvednek.

Összefoglalás

Mindhárom példa egy-egy beszédeseményben kiteljesedő ugratás, amelyeket a diktatúra paradoxonaira adott válaszreakcióknak tekinthetünk. Ezzel azt állítom, hogy az ugratásoknak felállítható az a csoportja, amely az idős–fiatal, férfi–nő stb.⁵⁵ tipológiába tartozó ugratások mellett a nyolcvanas évek mindennapi nehézségeit és a rendszert hivatalosan működtetőket veszi célba. Biró A. Zoltán szerint mindig egy nagyobb, hosszabb idő-

⁵⁰ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 31.

⁵¹ Uo. 24.

⁵² BIRÓ A. Zoltán: I. m. 77–78.

⁵³ Michel DE CERTEAU: I. m. 64–65.

⁵⁴ Johan HUIZINGA: I. m. 19.

⁵⁵ Ezeket Székelyföld tekintetében vizsgálja: BIRÓ A. Zoltán: I. m.

tartamú tevékenységhez kapcsolódik az ugratás (utazás, séta hazafelé, munka), amelyben a keletkezett játék a hétköznapi cselekvésben egy rövidebb lefolyású esemény, ahol erőteljes jelentéssel rövid reakciók bontakoznak ki, tömör párbeszédekkel. Mindegyik ugratásban jelen van egyfajta „mi-tudat”, egy csoportkohéziós erő. Ilyenkor nem egyéni gesztusok jelennek meg, hanem a jelenlévők együttes véleménye bontakozik ki, annak érdekében, hogy a megcélzott személy vesztesként kerüljön ki a párbeszéd-szituációból.⁵⁶ Ez igaz a jelen példákra is, ahol a „mi-tudatot” mindig a hétköznapi ember alakítja a rendszer működtetőivel szemben. Az ugratások további közös ismérve, hogy szükséges egy háttértudás a közösségről és annak működéséről annak érdekében, hogy sikeres legyen az ugratás. Illetve minden ilyen eseményből felrajzolható a közösség szerkezete és annak működése és önmeghatározása is.⁵⁷ Végezetül pedig elengedhetetlen része az ugratásoknak egy viszonylagos nyilvánosság, amely kisebb-nagyobb mértékben mindig részét képezi az ugratásoknak; illetve a humor.⁵⁸ Bár a humor elkerülhetetlen eleme az általam felhozott példáknak is, célom nem az volt, hogy a strukturalista-funkcionalista humorelméletek⁵⁹ mentén következtetéseket vonjak le a cselekvésekről. Ehelyett az ugratásokban jelen lévő kulturális formákra helyeztem a hangsúlyt, amelyek az említett funkcionalista elméletekhez hasonlóan is rendelkeznek funkciókkal, mint a hatalom reprezentációinak kiforgatása, a harc valamivel szemben, vagy a világ ábrázolása, viszont maga a cselekmény lebontható ebből a kulturális, szövegantropológiai megközelítésből. Így például a kontextust leírva és a szövegek szerkezetét szétbontva, a vizsgált társadalom működéséről tudunk meg többet. Arról, hogy hogyan viszonyultak az emberek egymáshoz a hétköznapiakban, amikor a hiány állapotában a szükségletek biztosítása volt a cél, hogyan

⁵⁶ Uo. 17., 78–79.

⁵⁷ Uo. 36–40.

⁵⁸ Uo. 138.

⁵⁹ Szelep-, fölény-, inkongruencia-, konfliktuselméletek: Cristina LARKIN-GALINANES: An Overview of Humor. In: Salvatore ATTARDO (ed.): *The Routledge Handbook of Language and Humor*. Routledge, New York, 2017. 4–17.

viselték az állam által kikényszerített társadalmi egyenlőtlenségeket, a kiszolgáltatottság érzését; a hatalom emberei hogyan viszonyultak a hatalmon kívüliekhez, illetve a munkásosztály hogyan gondolkodott az erőltetett industrializációs folyamatokról. Ezek az ugratások abban különlegesek, hogy a nyolcvanas évek hétköznapijai rövid párbeszéd-szituációkba sűrítve jelennek meg.

Bíró azt mondja, ha a kutató túlságosan az ugratási események nyelvi elemeire koncentrál, az elterelheti a figyelmét az ugratásokban rejlő különböző normavilágok vetélkedéséről és a pozíciók változásáról.⁶⁰ Ennek ellenére jelen példáimban szükségesnek tartottam, hogy egy mikroszintű elemzést is végezzek az ugratások szövegeinek szóelemeiben, amiből szintén levezethető a pozíciók dinamikája. Ez a módszer a szavak jelentésbeli relációs szerkezetére mutat rá, és arra, hogy az értékjelentések alapján a résztvevők pozíciója hogyan változik az ugratás kezdeti állapotától a befejezésig. Másrészt Szilágyi N. Sándor nyelvi világmodell kategória-rendszere arra is rávilágít, hogy azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek a reális világban a jelentésekben már konvencionalizálódtak, a nyelvi világban lehetséges másként, szimbolikus értelemben használni. A plébános és a milicisták esetében a malacokról beszélnek metaforikusan. A reális világban a malac szó már konvencionalizálódott, annak mind pozitív, mind negatív szimbolikus jelentéstartalmával. Azonban az ugratásban az objektív–szubjektív viszony következtében új tulajdonság jelenik meg,⁶¹ a nyelvi világban a malacok negatív szimbolikus jelentéstartalmának kiterjesztése a papságra, majd a milicistákra lehetséges. Illetve az értékjelentések megmutatják a párbeszéd intenzitásfokát, ami ugyancsak a pozíciók változását jelöli.

Ugyan az ugratások kezdeményezője legtöbbször a szerephierarchiában magasabb pozíciót betöltő személy, mint az ugratott (kisgyerek, idős ember, nő),⁶² jelen példákra ez a megállapítás nem húzható rá. Az óvónők és a kapus példája is ezt

⁶⁰ BÍRÓ A. Zoltán: I. m. 134.

⁶¹ SZILÁGYI N. Sándor: I. m. 80.

⁶² BÍRÓ A. Zoltán: I. m. 134.

bizonyítja. Mindkét esetben az ugrató a szerephierarchiában betöltött alárendelt pozícióból ugratja a vele szemben fölényben lévő személyt. A plébános és a milicisták esetében a hatalom reprezentánsa az ugratás kezdeményezője, de attól teljesebb ki az ugratás, hogy a beszédesemény végén a plébános kiegyenlíti az aszimmetrikus erőviszonyt. Mindhárom példában a beszédesemény kommunikatív célja a hétköznapi emberének felül-emelkedése a mindennapokban tapasztalt szűkösség és elnyomás felett.

Föltevéődik a kérdés, hogy mi az az erős motívum, ami miatt a diktatúrával szembeni, az ugratások formájában kiteljesedett válaszreakciók máig fennmaradtak az emlékezetben? Az egyik ok mindenképp a humortartalom. Azonban nem szűkíthető le csak erre a magyarázatra, mert akkor számonkérhető lenne, hogy miért nem emlékezünk minden humoros eseményre. Huizinga szerint a játék a kultúra részévé válik, ha van szellemi, intellektuális és erkölcsi értéke.⁶³ A nyelvi szabályszerűségek nem mindennapi megoldásai – aminek következménye a humor is – adják meg a tárgyalt beszédesemények esztétikai értékét. Másrészt a játéknak egyik legjelentősebb tulajdonsága, hogy amit egyszer játszottunk, az megmarad az emlékezetünkben mint szellemi alkotás. Nemcsak a játék egésze ismételhető, hanem annak belső felépítése, szerkezete is.⁶⁴ Ez történt az óvónők és a plébános példájában is. Mindkét ugratásnak létezik egy nagyon hasonló, de tartalmában vagy kontextusában kismértékben eltérő változata. A plébános és a milicisták esete Kolozsvár környékén is ismert, az ugratásban pedig a plébános Kolozsvárról stoppol. A boltos dialógus is széles körben ismert, de egy másik változatában nem kekszet kérnek a boltban, hanem halkonzervet. Számunkra nem az a lényeges, hogy honnan indul a történet, hanem az, hogy széles körben az emlékezet-kultúra részévé vált. A „mi-tudat”⁶⁵ a másik tényező, amely életben tartotta az ugratásokat, amelyek nemcsak annak a szűk körnek szóltak, amely az ugratások résztvevője vagy szemlélője

⁶³ Johan HUIZINGA: I. m. 57.

⁶⁴ Uo. 18.

⁶⁵ BIRÓ A. Zoltán: I. m. 80.

volt, hanem az egész társadalomnak, egy elképzelt közösségnek,⁶⁶ amely tagjai azonosulni tudtak a párbeszédekben résztvevőkkel és az elhangzottakkal, hasonlóképpen tapasztalták a diktatúra elnyomását, és mindannyian ugyanúgy gondolkodnak róla.

⁶⁶ Benedict ANDERSON: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. 20–21.

